

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ
KOPAONIK SCHOOL OF NATURAL LAW – SLOBODAN PEROVIĆ

Universitas Iuris Naturalis Copaonici

36. Susret
36th Meeting

**MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI
I PRAVDA**
**INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS
AND JUSTICE**

Zbornik radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović
Proceedings of the 36th Meeting of Kopaonik School of Natural Law
– Slobodan Perović

MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Kopaonik, 13 – 17. decembar 2023
Kopaonik, 13 - 17 December 2023

Tom I/Volume I

Beograd, 2023

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA
INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS AND JUSTICE

Zbornik radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović
Proceedings of the 36th Meeting of Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović

Međunarodna naučna konferencija, 13. – 17. decembar 2023.

International Scientific Conference, 13 - 17 December 2023

Izdavač/Publisher

Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović
Patrijarha Gavrila 12, Beograd

E-mail: office@kopaonickaskola.rs

www.kopaonikschool.org

Glavni i odgovorni urednik/Editor-in-Chief

JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ

Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović
President of the Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović

Sekretar/Secretary

Andrea Nikolić

Uređivački odbor/Editorial Board

Prof. dr Đorđe Đorđević, Prof. dr Nataša Delić, Dr Hajrija Mujović, Mr Gordana Petković, Prof. dr Edita Kastratović, Dr Božidar Otašević, Prof. dr Milan Škulić, Prof. dr Olga Jović-Prlainović, Dr Uroš Novaković, Prof. dr Dobrosav Milovanović, Prof. dr Zoran Lončar, Prof. dr Zorica Vujošević, Dr Christa Jessel-Holst, Prof. dr Dragor Hiber, Akademik prof. dr Zoran Rašović, Prof. dr Nikola Mojović, Prof. dr Nina Planojević, Prof. dr Gordana Ilić-Popov, Akademik prof. dr Mirko Vasiljević, Dr Dragiša Slijepčević, Miroslav Nikolić, Jasminka Obućina, Dr Mirjana Glintić, Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Dr Thomas Meyer, Dr Nataša Hadžimanović, Prof. dr Stojan Dabić, Prof. dr Mirjana Radović, Predrag Trifunović, Prof. dr Ljubinka Kovačević, Dimitrije Milić, Prof. dr Sanja Danković Stepanović, Dr Đorđe Krivokapić, Andrea Nikolić, Prof. dr Gordana Stanković, Prof. dr Ivana Krstić, Akademik prof. dr Radovan Vukadinović, Dr Jelena Vukadinović Marković, Prof. dr Gordana Vukadinović, Prof. dr Saša Bovan, Prof. dr Vladan Petrov

Međunarodni naučni odbor/International Scientific Committee

Xavier Blanc-Jouvan (Professor emeritus at the University of Paris I Panthéon-Sorbonne, France), Rajko Kuzmanović (President of the Academy of Sciences and Arts of Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina), Prof. dr Gian Antonio Benacchio (University of Trento, Italy), Prof. dr Francesca Fiorentini (University of Trieste, Italy), Vlado Kambovski (Macedonian Academy of Sciences and Arts, North Macedonia), Prof. dr Aleksandra Maganić (Faculty of Law, University of Zagreb, Croatia), Dr Mateja Đurović (King's College London, UK).

Kompjuterska obrada/Pre-print
Miodrag Panić

Dizajn korica/Cover design
Uroš Živković

Tiraž/Number of Copies: 500

Štampa/Print

FUTURA, Novi Sad

ISBN-978-86-81956-22-9 (serija) / ISBN-978-86-81956-18-2

Radovi u ovom Zborniku podležu anonimnoj recenziji od strane dva recenzenta. Ocene iznesene u člancima objavljenim u ovom Zborniku lični su stavovi njihovih autora i ne izražavaju stavove uredništva ni institucija u kojima su autori zaposleni. Svi radovi u ovom Zborniku se objavljuju po pozivu, a njihovi autori imaju svojstvo pozvanih predavača na konferenciji.

DORĐE MARJANOVIĆ

MERA BEZBEDNOSTI PROTERIVANJE STRANCA IZ ZEMLJE I ODNOS OVE MERE BEZBEDNOSTI SA PRAVOM NA POŠTOVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA

Predmet analize ovog rada jesu uslovi za izricanje mere bezbednosti proterivanje stranca iz zemlje, koja je predviđena čl. 88. Krivičnog zakonika Republike Srbije. Izricanje ove mere bezbednosti može dovesti do različitih posledica u životu lica kome je ona izrečena. U zavisnosti od toga koliko je strani državljanin boravio na teritoriji Republike Srbije, kakve je profesionalne ili porodične veze razvio za vreme boravka, ova mera bezbednosti može na različit način uticati na nastavak života stranog državljanina. Kako bismo utvrdili da li postoji balans između uslova za izricanje ove mere bezbednosti i prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, u radu analiziramo uslove za izricanje ove mere bezbednosti, način na koji sudska praksa i pravna doktrina tumače uslove za izricanje iste, ali i pojedine stavove Evropskog suda za ljudska prava, u kojima su ustanovljeni koje kriterijume sud mora uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o proterivanju stranaca koji tokom dužeg vremenskog perioda borave na teritoriji strane države, a kako ne bi došlo do povrede čl. 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ključne reči: mera bezbednosti, proterivanje stranca, pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, Evropska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

UVODNA RAZMATRANJA

Migracije stanovnika uzrokovane su brojnim razlozima kao što su nezaposlenost, nerazvijena ekonomija, nestabilna politička situacija, ugrožavanje osnovnih

Dorđe Marjanović, master prava, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, e-mail: djmarjanovic@jura.kg.ac.rs.

ljudskih prava ili formiranje porodice sa licem koje je nastanjeno u inostranstvu. Protekle decenije karakteriše otvorenost međunarodne zajednice ka prijemu i integraciji državljana drugih država. Pojedini podaci ukazuju nam da je u državama članicama Saveta Evrope na kraju prošlog veka više od 20 miliona ljudi imalo prebivalište u državama čiji nisu bili državljani.¹ Primetno je da je u protekle dve decenije došlo do porasta broja lica koja se nastanjuju u inostranim državama, i koji u njima ostvaruju svoje životne funkcije, na sličan način na koji to rade građani koji žive u državama čiji su državljani. Zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda koja se ostvaruje u većini država, omogućava nesmetani boravak stranaca u drugim državama. Ipak, bez obzira na navedeno, pravni položaj stranih državljana nije u potpunosti izjednačen sa pravnim položajem domaćih državljana.

Značajna garancija za ostvarivanje prava lica koja žive u inostranoj državi jeste Deklaracija o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani države u kojoj žive, čiji je donosilac generalna skupština Ujedinjenih nacija.² Preambula ove deklaracije u kojoj se kaže da: „... razvoj komunikacije i miroljubivih i prijateljskih odnosa među državama dovodi do toga da sve više pojedinaca živi u državama čiji oni nisu državljani“, ukazuje na potrebu razumevanja prava koja imaju lica koja žive u nematičnim državama, a naročito u onim slučajevima kada sa inostranim državama u kojima žive razviju bliske odnose tokom dužeg vremenskog perioda boravka u istim. Pravni položaj lica koja su nastanjena u državama čiji oni nisu državljani može biti ugrožen onim pravnim propisima koji u nepovoljniji položaj u odnosu na domaće državljane stavlja inostrane državljane. Sagledavajući samu Deklaraciju o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani države u kojoj žive možemo zaključiti da ista ne ograničava pravo države da protera stranog državljanina sa svoje teritorije.

Državljanstvo je u vremenima koja karakteriše mobilnost stanovništva i dalje ostalo veoma značajno ljudsko pravo koje ukazuje na postojanje pravne i faktičke veze između države i državljanina te države. Najznačajnija pravna manifestacija državljanstva jeste u nesmetanom ulasku, nesmetanom boravku, i zaštiti od proterivanja, u odnosu prema državi državljanstva.³ Kako je moguće zamisliti

¹ Kees Groenendijk, „Long-term immigrants and the Council of Europe“, *The European Journal of Migration and Law*, No. 3, Vol. 1, 1999, 275.

² Declaration on the Human Rights of Individuals Who are not Nationals of the Country in which They live, A/RES/UN/40/144/, 13. 12. 1985.

³ Milena Tripković, „Renouncing criminal citizens: Patterns of denationalization and citizenship theory“, *Punishment & Society*, No. 2, Vol. 25, 2023, 365.

uspostavljanje trajnijeg faktičkog odnosa između stranog državljanina i države u kojoj boravi, postavlja se pitanje, da li države zadržavaju svoje diskreciono pravo da sa svoje teritorije udalje lica koja su razvila značajnije odnose sa državom. Tokom života u stranoj državi, građani mogu ostvariti povezanost sa tom državom: *zasnivanjem porodice u toj državi, pronalaskom posla, razvijanjem socijalnih kontakata ili na druge načine*. Takođe, dugogodišnji boravak u stranoj državi može dovesti do slabljenja i gubitka veza sa državom državljanstva. Ukoliko bi države mogle diskreciono da zabrane boravak stranom državljaninu u državi ili da ga sa iste proteraju, a da pri donošenju takve odluke ne sagledaju nivo odnosa koje je to lice razvilo sa državom, takva odluka mogla bi da dovede u pitanje ostvarivanje prava na poštovanje privatnog i porodičnog života.

Ovaj rad analizira meru bezbednosti proterivanje stranca iz zemlje, koja je predviđena u čl. 88. Krivičnog zakonika Republike Srbije (u daljem tekstu KZ)⁴ kao i njen odnos sa pravom na poštovanje privatnog i porodičnog života. Ova mera bezbednosti jedina je krivična sankcija koja se može izreći samo stranom državljaninu.⁵ Značaj teme ovog rada proizilazi iz potrebe za analiziranjem pitanja, da li je načinom na koji je normirana mera bezbednosti proterivanje stranca, uspostavljen adekvatan balans između prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i prava države da sa svoje teritorije udalji stranog državljanina. U toku 2022. godine, ova mera bezbednosti prema punoletnim licima izrečena je 179 puta⁶ što ukazuje na to da se sudovi u Republici Srbiji suočavaju sa pitanjima koja će biti u ovom radu obrađena.

Radi preglednosti ovog rada, u prvom delu istog, osvrnućemo se na poreklo ove mere bezbednosti, mesto ove mere u sistemu krivičnih sankcija nakon drugog svetskog rata, uslove koje predviđa važeći KZ kako bi se ova mera mogla primeniti, a takođe ćemo se osvrnuti na određene stavove sudske prakse koji su od značaja za našu temu. U nastavku rada osvrnućemo se na značajnije presude Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu Evropski sud) koji je u svojoj sudskoj praksi tumačio odnos između čl. 8. Evropske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu Evropska konvencija) i diskrecionog prava država da uskrate pravo na boravak stranom državljaninu, izricanjem mera koje su po svojoj prirodi izjednačene sa proterivanjem.

⁴ *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05 – ispr., 107/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

⁵ Zvonimir Tomić, „Mjere bezbednosti u Jugoslovenskom krivičnom pravu“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1990, 470.

⁶ Republički zavod za statistiku, *Bilten punoletnih učinioaca krivičnih dela u Republici Srbiji* 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, 84.

MERA BEZBEDNOSTI PROTERIVANJE STRANCA

Iako mere bezbednosti kao vrsta krivičnih sankcija postaju sastavni deo krivičnih zakonodavstava od početka 19. veka,⁷ proterivanje građana sa teritorije na kojoj boravi ima svoje starije istorijsko poreklo. Proterivanje građana sa teritorije u staroj Atini predstavljalo je jednu od najstrožih kazni.⁸ Razlog zbog čega je u to vreme bila među najstrožim kaznama jeste u tome što je često izricana građanima polisa koji su tom polisu pripadali, dok je progonstvo podrazumevalo obavezu odlaska u one polise u kojima nisu imali nikakva građanska prava i slobode, pa su često postajali robovi. Ova mera je bila ravna smrtnoj kazni, jer bi prognano lice izgubilo zaštitu svog plemena i ostajalo bi bez ikakve pomoći.⁹ Iz navedenog proizilazi da je proterivanje građana u svom začetku predstavljalo kaznu za lice kome je izricana.

U domaćem zakonodavstvu proterivanje stranca nakon Drugog svetskog rata prvi put je predviđeno u sistemu krivičnih sankcija kao kazna. Krivičnim zakonikom FNRJ, iz 1947. godine proterivanje je u sistematici krivičnih sankcija svrstano među kazne. Kako bi izrekao ovu kaznu sud je morao „da utvrdi da bi s obzirom na ličnost okrivljenog, način izvršenja krivičnog dela ili pobude zbog kojih je krivično delo izvršeno, boravak osuđenog u zemlji bio društveno opasan“.¹⁰ Pored proterivanja iz zemlje ovim zakonikom kao kazna bila je predviđena i proterivanje iz mesta prebivališta. Proterivanje stranca kao mera bezbednosti se normira Krivičnim zakonom iz 1951. godine. Ova mera bezbednosti mogla se izreći pod uslovima normiranim u čl. 63. Krivičnog zakona, odnosno ukoliko sud utvrdi da: „pobude iz kojih je stranac učinio krivično delo, način izvršenja krivičnog dela, ili druge okolnosti koje ukazuju da bi dalji boravak stranog državljanina bio štetan.“¹¹

Iako je u pravnoj regulativi postojalo kolebanje u pogledu toga da li je proterivanje stranca krivična kazna ili mera bezbednosti, od 1951. godine do danas, proterivanje stranca predviđa se kao mera bezbednosti. Interesantno je da je jedino u opštem delu Krivičnog zakonika iz 1947. kada je proterivanje iz zemlje svrstano u krivične kazne, kao uslov predviđeno postojanje opasnosti od daljeg boravka

⁷ Goran Tomašević, *Mjere sigurnosti u krivičnom pravu*, Pravni fakultet Univerziteta u Splitu, Split, 1986, 23–36

⁸ Sima Avramović, Vojislav Stanimirović, *Uporedna pravna tradicija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, 123.

⁹ Emir Ćorović, *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Emir Ćorović i SVEN Niš, Novi Pazar, 2015, 17.

¹⁰ Krivični zakonik: Opšti deo, *Službeni list FNRJ*, br. 106/47, čl. 52.

¹¹ Krivični zakonik, *Službeni list FNRJ*, br. 13/51, čl. 63.

u zemlji. Nakon što je ova mera svrstana u mere bezbednosti, uslov postojanja dalje opasnosti, nije se više pojavljivao u članu zakona kojim se predviđa ova mera bezbednosti, a upravo je za izbor, vrste i trajanje mere bezbednosti karakteristično da se određuje na osnovu procene opasnosti učinioca.¹² Važećim KZ Republike Srbije ova mera bezbednosti normirana je u čl. 88. Pri oceni da li će izreći ovu meru, sud će uzeti u obzir prirodu i težinu učinjenog krivičnog dela, pobude zbog kojih je krivično delo učinjeno, način izvršenja krivičnog dela i druge okolnosti koje ukazuju na nepoželjnost daljeg boravka stranca u Srbiji. Ova mera se može izreći samo prema stranom državljaninu.

Primena mere bezbednosti proterivanje stranca – uslov da se primenjuje prema stranom državljaninu

Ustavom Republike Srbije pruža se jemstvo državljanima Republike Srbije u pogledu prava na boravak na teritoriji Republike Srbije. Državljanin Republike Srbije ne može biti *proteran, ni lišen državljanstva ili prava da ga promeni*.¹³ Takođe, čl. 3. Protokola br. 4 uz Evropsku konvenciju, državama se zabranjuje proterivanje sopstvenih državljana, odnosno pruža se jemstvo u pogledu prava na ulazak na teritoriju države čiji je neko državljanin. Kako se na međunarodnom nivou teži smanjivanju broja lica koja nemaju državljanstvo nijedne države,¹⁴ pružanje prava svim licima da mogu da uđu na teritoriju države čiji su državljani, odnosno zabrana da budu proterani sa te teritorije, trebalo bi da dovede do pojave da svako lice može nesmetano boraviti na teritoriji makar jedne države. Zabranom proterivanja domaćih državljana, ostvaruje se i poštovanje suvereniteta drugih država, koje može biti ugroženo ukoliko bi druga država bila onemogućena u tome da stranog državljanina protera na teritoriju države njegovog državljanstva.¹⁵

Iako je Ustavom Republike Srbije ali i u različitim međunarodnim izvorima ljudskih prava državama zabranjeno da proteraju sopstvene državljane, u praksi se može postaviti pitanje da li države smeju proterati one građane koji imaju dvojno državljanstvo, od kojih je jedno, državljanstvo Republike Srbije. Proterivanjem

¹² Zoran Stojanović, *Krivično parvo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020, 360.

¹³ Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/06, 115/21, čl. 38. st. 2.

¹⁴ V. Vida Čok, *Pravo na državljanstvo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999, 57–69.

¹⁵ Thomas William, Worster, „International law and the expulsion of individuals with more than one nationality“, *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, No. 2, Vol. 14, 2009, 427.

državljanina Republike Srbije u njegovu drugu zemlju državljanstva, to lice bi i dalje uživalo zaštitu jedne države kojoj pripada po osnovu pravne veze koja se manifestuje državljanstvom. Otuda, može se postaviti pitanje da li ovo lice treba da uživa pravo na zaštitu od proterivanja u obe države. Smatramo da bi u slučaju izricanja mere proterivanja stranca u ovakvim slučajevima došlo do povrede prava koje je predviđeno u Ustavu Republike Srbije, odnosno da država ima obavezu da poštuje pravo na državljanstvo svog državljanina i da ga ne sme proterati bez obzira da li ima državljanstvo druge države. Ukoliko bi moglo da dođe do proterivanja domaćeg državljanina koji ima državljanstvo još jedne države to lice bi bilo diskriminisano u odnosu na druge državljane, a takođe bi i oslabilo pravnu vezu između građana i države.

Drugo pitanje koje se može javiti prilikom tumačenja uslova za primenu ove mere bezbednosti je, da li se ova mera bezbednosti može izreći licu koje nema državljanstvo nijedne države. U skladu sa Zakonom o strancima, strancem se smatra svako lice koje nema državljanstvo Republike Srbije.¹⁶ U pravnoj doktrini prevlađuje mišljenje da se ova mera bezbednosti izriče licu koje ima strano državljanstvo ili licu koje nema državljanstvo nijedne države.¹⁷ Deluje da većina autora koji navode da se ova mera može izreći ili stranom državljaninu ili licu bez državljanstva isto navodi sa pozivanjem na zakonski pojam stranca. Iako potkrepljeno zakonskim definisanjem stranca, smatramo potrebnim, da posebno analiziramo pravni položaj lica bez državljanstva, i način na koji se prevashodno na međunarodnom nivou štiti njihov položaj u slučaju proterivanja. Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva predviđa uslove pod kojima se može proterati lice bez državljanstva.¹⁸ *Do proterivanja lica bez državljanstva može doći na osnovu odluke donete u skladu sa zakonitim pravnim procesom, a samo iz razloga koji je vezan za nacionalnu bezbednost ili javni red. Države potpisnice ove konvencije, u obavezi su da omoguće licima bez državljanstva razuman vremenski period za podnošenje zahteva za zakoniti ulazak na teritoriju druge države.* Kao sporno pitanje postavlja

¹⁶ Zakon o strancima, *Službeni glasnik RS*, br. 24/18, 31/19, 62/23, čl. 3. st. 1. tač. 1.

¹⁷ Zvonimir Tomić, „Mjera proterivanja stranca iz zemlje kao krivična sankcija“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 36, Sarajevo, 1988, 294; Z. Tomić, „Mjere bezbednosti u Jugoslovenskom krivičnom pravu“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1990, 472; Dragan Jovašević, Zoran Stevanović, *Pravni aspekti izvršenja krivičnih sankcija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2007, 215; Zoran Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika: prema stanju Krivičnog zakonika od 1. decembra 2019. godine i prema stanju zakonodavstva od 15. maja 2022. godine*, *Službeni glasnik*, Beograd, 2022, 383; Igor Vuković, *Krivično parvo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021, 533.

¹⁸ Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 9/59, čl. 31.

se i to kako bi u praksi izgledalo proterivanje lice bez državljanstva u slučaju da nijedna država ne želi da ga primi na svoju teritoriju. Kao što bi proterivanje domaćeg državljanina bilo neizvodljivo ukoliko nijedna država ne želi da ga primi, isto tako bi bilo neizvodljivo da dođe do proterivanja lica bez državljanstva. U skladu sa navedenim pravima lica bez državljanstva, sudovi su prilikom izricanje ove mere bezbednosti, u ovim situacijama, u obavezi da utvrde postojanje činjenica iz kojih proizilazi opasnost po nacionalnu bezbednost ili javni red u slučaju daljeg boravka apatrida na teritoriji Republike Srbije. Na taj način, lica bez državljanstva u pogledu izricanja mere bezbednosti, imaju drugačiji pravni položaj od lica koja imaju državljanstvo drugih država.

U smislu odredbe Krivičnog zakonika, kojom se izričito zabranjuje izricanje mere bezbednosti proterivanje stranca, licu koje uživa zaštitu u skladu sa ratifikovanim međunarodnim ugovorom, u teoriji se postavilo pitanje koja sva lica bi po ovom osnovu bila zaštićena od mogućnosti izricanja ove mere bezbednosti. Azil je zaštita koju država daje pojedincu na njegovo traženje bilo na svojoj teritoriji ili na izvesnim objektima koji ne čine njenu teritoriju ali su pod jurisdikcijom njenih organa.¹⁹ U doktrini je istaknuto da je polazeći od smisla i cilja instituta azila, prihvatljivo ono tumačenje koje isključuje mogućnost izricanja mere bezbednosti proterivanja stranca dok stranac uživa pravo azila.²⁰ Pored lica koja uživaju azil, i pored toga što smo istakli potrebu da se prilikom izricanje ove mere posebno razmotri pitanje mogućnosti izricanja ove mere prema licima koji nemaju državljanstvo nijedne države, smatramo i da su izbeglice kategorije lica prema kojima se ova mera bezbednosti ne može uvek izreći. U doktrini međunarodnog javnog prava, istaknuto je da je osnovna razlika u pravnom položaju izbeglice i stranaca u tome što je *proterivanje stranaca stvar diskrecione ocene, dok je mogućnost proterivanja izbeglica moguća samo ukoliko to nalažu razlozi nacionalne bezbednosti ili javnog reda, a nakon zakonski sprovedenog postupka*.²¹ Izbeglica ne može biti proteran na granice teritorije gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog: *vere, rase, državljanstva, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili zbog političkog mišljenja*.²²

¹⁹ Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2018, 584.

²⁰ Zoran Stojanović, Milan Škuljić, Veljko Delibašić, *Osnovi krivičnog prava, krivično materijalno pravo, knjiga I*, Službeni glasnik, Beograd, 2018, 148.

²¹ M. Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2018, 585.

²² Konvencija o status izbeglica, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 7/60, čl. 32.

*Primena mere bezbednosti proterivanje stranca
– uslov nepoželjnosti daljeg boravka u Republici Srbiji*

Osnovni uslov za primenu mere bezbednosti proterivanje stranca iz zemlje jeste da iz prirode i težine učinjenog krivičnog dela, pobuda zbog kojih je krivično delo učinjeno, načina izvršenja krivičnog dela i drugih okolnosti proizilazi nepoželjnost daljeg boravka stranca u zemlji. U doktrini je sporno da li je potrebno uslov nepoželjnosti daljeg boravka izmeniti, i da li načinom na koji se ova mera bezbednosti normira, ona u sebi sadrži ukor koji se izriče stranom državljaninu. Dok jedni autori ističu da ista u sebi sadrži socioetička tj. kaznena obeležja,²³ drugi autori smatraju da je nepoželjnost daljeg boravka samo posledica opasnosti lica kome se ova mera izriče.²⁴ Smatramo da je shodno svrsi mera bezbednosti ispravnije drugo tumačenje, međutim da ostaje pitanje da li će zbog uslova za izricanje ove mere zaista ona u nekim situacijama imati odlike krivične kazne. Sagledavajući sudsku praksu u predmetima u kojima je sud izrekao ovu meru bezbednosti, deluje da se preko ove mere bezbednosti prevashodno teži da se strano lice ograniči u pogledu određenih prava, a ne da se otkloni opasnost od vršenja novih krivičnih dela. U tom smislu najveći problem prepoznajemo u načinu na koji sud obrazlaže ispunjenost uslova za izricanje ove mere bezbednosti. Primećujemo da sudovi u obrazloženju presuda ne navode na osnovu kojih činjenica je utvrđeno da postoji opasnost da će strani državljanin novo krivično delo. Ipak i u sudskoj praksi moguće je pronaći presude u kojima je sud cenio opasnost od daljeg boravka stranog državljanina, pa je u jednoj presudi drugostepeni sud ipak istakao da prvostepeni sud nije cenio to što okrivljeni izražava punu lojalnost prema tadašnjoj SRJ, te je zaključio da je izricanje mere bezbednosti proterivanja stranca nepravilno.²⁵

Sagledavajući sudsku praksu u Republici Srbiji, možemo ukazati na to da su sudovi ovu meru bezbednosti izricali učiniocima različitih krivičnih dela. Ova mera bezbednosti izricana je učiniocima: krivičnog dela teška krađa i neovlašćeno držanje opojnih droga²⁶, krivičnog dela ubistva²⁷, krivičnog dela nedozvoljen

²³ Emir Ćorović, „Mera bezbednosti proterivanje stranca iz zemlje: neka pitanja i dileme“, *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, Beograd, 2015, 257.

²⁴ Goran Tomašević, *Mjere sigurnosti u krivičnom pravu*, Pravni fakultet Univerziteta u Splitu, Split, 84.

²⁵ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 986/92 od 8. decembra 1992, u: Bora Čejović, *Krivično pravo u sudskoj praksi, opšti deo*, Lion Mark Kragujevac, Kragujevac, 2008, 581.

²⁶ Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 887/21 od 21. 10. 2021.

²⁷ Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz 1066/2019 od 31. 10. 2019.

prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi,²⁸ teška krađa.²⁹ Ova mera bezbednosti se može izreći i za druga krivična dela, ukoliko se u toku krivičnog postupka utvrdi da je dalji boravak stranog državljanina nepoželjan. Kao jedan od uslova za izricanje mere bezbednosti proterivanje stranca, pojedini autori navode da je potrebno da je stranac na teritoriji Republike Srbije izvršio krivično delo.³⁰ Ipak u sudskoj praksi se mogu pronaći presude u kojima su sudovi ovu meru bezbednosti izricali iako je krivično delo izvršeno na teritoriji strane države prema stranom državljaninu.³¹ Mišljenja smo da iz uslova koji su sadržani u KZ, ne proizilazi da je uslov za izricanje ove mere to da je krivično delo izvršeno na teritoriji strane države. Ipak, postavlja se pitanje pri kojim to situacijama bi domaći sud mogao da utvrdi nepoželjnost boravka na teritoriji Republike Srbije stranom državljaninu koji je na teritoriji strane države izvršio krivično delo. Da bi uopšte došlo do takve mogućnosti neophodno je da su ispunjeni uslovi za primenu nekog od principa prostornog važenja krivičnog zakonodavstva Republike Srbije. U tom smislu, smatramo da izvršenje krivičnog dela na teritoriji Republike Srbije nije obavezni uslov za primenu ove mere bezbednosti. Činjenica da je neko krivično delo izvršeno na teritoriji Republike Srbije ukazuje nam na veći stepen nepoštovanja pravnih propisa Republike Srbije, pa ta okolnost može samo povećati stepen uverenja suda o daljoj nepoželjnosti boravka stranog državljanina, odnosno od opasnosti da će ponovo izvršiti krivično delo. Ipak, broj situacija u kojima ova mera bezbednosti može biti izrečena a da krivično delo nije izvršeno ili na teritoriji Republike Srbije ili na štetu građana Republike Srbije jesu retke. To će biti moguće samo u onim situacijama kada su ispunjeni uslovi za primenu univerzalnog principa prostornog važenja krivičnog zakonodavstva.

PRAVO NA POŠTOVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA
U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U PREDMETIMA
PROTERIVANJA DUGOTRAJNIH MIGRANATA

Evropska konvencija doneta je 4. novembra 1950. godine od strane Saveta Evrope. Naročiti značaj konvencije proizilazi iz osnivanja prvog nedržavnog suda sa nadležnošću da sudi državama za povrede ljudskih prava i osnovnih sloboda.³²

²⁸ Presuda Apelacionog suda u Novom sadu, Kž1 1508/2016 od 10. 1. 2017.

²⁹ Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž 1 887/2021 od 21. 10. 2021.

³⁰ Snežana Soković, *Izvršenje krivičnih sankcija*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu i Službeni glasnik, Beograd, 2008, 129.

³¹ Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz 1066/2019 od 31. 10. 2019.

³² Milan Paunović, Boris Krivokapić, Ivana Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023, 95.

Za građane kojima je neko od prava predviđenih konvencijom ili protokolima uz konvenciju povređeno od strane Republike Srbije, značaj konvencije proizilazi iz mogućnosti ostvarivanja zaštite prava pred Evropskom sudom za ljudska prava. Pred ovim sudom našli su se i predmeti u kojima su se podnosioci predstavke žalili na povredu prava predviđenih Evropskom konvencijom, a do koje je došlo izricanjem mera koje su za posledicu imale proterivanje stranih državljana. U vremenskom periodu između 1991. i 2001, ovaj sud je odlučivao u više od deset predmeta, u kojima je raspravljao o eventualnoj povredi prava lica koja su tokom dužeg vremenskog intervala boravila u državi čiji nisu državljanini, a različitim vrstama odluka su bili proterani.³³ Podnosioci predstavki u ovim predmetima pozivali su se na povredu čl. 8. Evropske konvencije, odnosno na povredu prava poštovanja privatnog i porodičnog života.

Članom 8. Evropske konvencije pruža se zaštita pravu na poštovanje privatnog i porodičnog života. *Svako lica ima pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.* U prvim predmetima u kojima su se podnosioci predstavki pred Evropskim sudom podneli predstavku zbog navodne povrede prava iz čl. 8. Evropske konvencije, usled proterivanja iz država lica koja su tokom dužeg vremenskog perioda u njima boravila, *sud je morao da procenjuje da li je podnosilac predstavke imao privatni i porodični život u smislu odredbe čl. 8. Evropske konvencije, da li je odluka o proterivanju zasnovana na zakonu, da li se sa takvom odlukom ostvaruje legitiman cilj, kao i da li je takva odluka proporcionalna cilju koji se želi postići.*³⁴ U predmetima koji su se našli pred sudom, sud nije imao većih dilema da utvrdi da li je mera koja za posledicu ima proterivanje stranca iz države zasnovana na zakonu. Iako ona nije u svim državama predviđena kao krivična sankcija, većina država poznaje ovu meru a izricanje ove mere sa ciljem sprečavanja krivičnih dela smatra se legitimnim u praksi ovog suda. Otuda je za ovaj sud najveća dilema u prvim predmetima bila da li se sa proterivanjem stranog državljanina postiže balans između prava podnosioca predstavke na poštovanje privatnog i porodičnog života i prava država da svojim merama spreči izvršenje novih krivičnih dela.

Evropski sud nije u početku zauzeo jasne kriterijume prema kojima će ocenjivati da li postoji balans između prava na poštovanje privatnog i porodičnog života

³³ Charlostte Steinorth, „*Uner v. The Netherlands: Expulsion of Long-Term Immigrants and the Right to Respect for Private and Family life*“, *Human Rights Law Review*, No. 1, Vol. 8, 2008, 186.

³⁴ *Bouchelkia v. France*, (application no. 23078/93) Judgment of 29 January 1997.

i prava države da sa svoje teritorije udalji stranog državljanina. U nekim od prvih presuda ovog suda u ovim predmetima vidimo da je sud svoju odluku zasnivao na prirodi izvršenih krivičnih dela,³⁵ odnosno prvenstveno je uvažavao pravo država da kroz meru proterivanja stranog državljanina zaštiti nacionalnu ili javnu bezbednost. Ipak, u jednoj od presuda Evropski sud konstatuje povredu čl. 8. Evropske konvencije iako je podnosilac predstavke bio osuđen za neka veoma teška krivična dela poput krivičnog dela silovanja. Sud je u toj presudi u obzir uzeo *da je podnosilac predstavke u takvom stanju da je porodica sredina koja mu može pomoći u tome da ne izvrši novo krivično delo, da većina članova njegove porodice ima državljanstvo države koja namerava da ga protera, da niti on niti članovi njegove porodice nemaju razvijene odnose u državi državljanstva podnosioca predstavke, kao i da je tokom celog svog života on živio sa svojom porodicom.*³⁶

Da ni same sudije ovog suda nisu bile u potpunosti usaglašene u vezi sa načinom na koji treba uspostaviti balans između prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i prava država da svojim merama štite nacionalnu ili javnu bezbednost ukazuje nam i interesantno izdvojeno mišljenje jednog od sudija ovog suda, koji je tom prilikom ukazao na to *da strane državljane, koji skoro ceo svoj život borave na teritoriji druge države, pa je reč o asimilovanim strancima, ne treba proterivati isto kao ni sopstvene državljane, uz izuzetke koji bi se odnosili na posebne slučajeve kada bi se proterivanje ovih lica moglo smatrati opravdanim.*³⁷ Ti slučajevi odnosili bi se upravo na one situacije kada je javna bezbednost ugrožena. Čak i prema ovom izdvojenom mišljenju, države zadržavaju pravo da proteraju stranog državljanina. Nepostojanje jasnih kriterijuma prema kojima bi sudovi procenjivali da li je došlo do povreda prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, uslovljava nepostojanje pravne sigurnosti, ali i moguću arbitrarnost sudova. Svakako i da je za ostvarivanje načela zakonitosti krivičnog prava, od značaja da se utvrde kriterijumi prema kojima sudovi u ovim predmetima postupaju.

Kako je navedeno pitanje kroz praksu Evropskog suda bilo sporno, Parlamentarna skupština Saveta Evrope tokom 2001. godine je usvojila Preporuku o neproterivanju dugotrajnih migranata.³⁸ U ovoj preporuci se ukazuje na to da *lica koja su zadržavajući svoje državljanstvo nastanila na teritoriju druge države članice*

³⁵ *Boujlifa v. France*, (application no. 25404/94) Judgment of 21 October 1997.

³⁶ *Nasri v. France*, (application no. 19465/92) Judgment of 13 Jul 1995.

³⁷ *Boughanemi v. France*, (application no. 22070/93) Judgment of 24. April 1996.

³⁸ Council of Europe, Recommendation 1504 (2001) on the Non-Expulsion of Long-Term Immigrants, 14 March 2001.

Saveta Evrope, koji u njoj žive dugi niz godina, integrisani u društvo zemlje domaćina više nisu ni ljudski ni socijalni stranci. Otuda primena mere proterivanja prema njima ima nesrazmerno i diskriminaciono dejstvo. Nesrazmerno dejstvo proizilazi iz posledica koje može imati osoba koja je trajno nastanjena u drugoj državi, a koje se vide u prinudnom odvajanju od porodice. U preporuci se navodi da do proterivanja stranca treba doći samo ukoliko se dokaže da okrivljeno lice predstavlja stvarnu opasnost po javni red države domaćina. Parlamentarna skupština Saveta Evrope preporučila je donošenje dodatnog protokola uz Evropsku konvenciju kojom bi bila pružena dodatna zaštita licima koji su dugotrajni migranti od proterivanja. Savet Evrope do sada nije usvojio dodatni protokol u skladu sa predlogom iz Preporuke o neproterivanju dugotrajnih migranata, pa je zaštita položaja dugotrajnih migranata od proterivanja moguća jedino na osnovu same Evropske konvencije.

U predmetima koji su se našli pred Evropskim sudom, sud je zaštitu lica koja su tokom dužeg vremenskog intervala nastanjena u drugim državama, nastavio da pruža na osnovu čl. 8. Evropske konvencije, kojim se predviđa pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Primena drugih članova Evropske konvencije u ovim predmetima nije od velikog značaja, budući da su i doktrina i sudska praksa ukazale na to da se položaj državljanina sa licem koje je dugotrajno naseljeno u jednoj državi ne može izjednačiti. Ipak, nakon što je sud u nekoliko predmeta raspravljao o povredi čl. 8. Evropske konvencije, sud je utvrdio kriterijume koje bi sudovi trebalo da primenjuju u predmetima u kojima odlučuju o proterivanju stranaca. U predmetu *Boultif v. Switzerland*³⁹ Evropski sud je prvi put ustanovio kriterijume za utvrđivanje da li je uspostavljen pravičan balans između prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, i prava države da proterivanjem stranog državljanina ostvari zaštitu nacionalne, ili javne bezbednosti. Tom prilikom sud je utvrdio da su kriterijumi koji se moraju imati u vidu: *priroda i težina krivičnog dela koje je podnosilac predstavke izvršio, trajanje boravka podnosioca predstavke u zemlji iz koje će biti proteran, vreme koje je proteklo od izvršenja krivičnog dela i ponašanje podnosioca predstavke u tom vremenskom periodu, porodična situacija podnosioca predstavke (kao što je dužina braka), drugi faktori koji ukazuju na način života supružnika, da li je supružnik znao za krivično delo u vreme kada je stupio u brak, da li supružnici imaju dece i koliko deca imaju, poteškoće sa kojima bi se suočio supružnik podnosioca predstavke ukoliko bi podnosilac predstavke bio proteran.*

Kako kriterijumi uspostavljeni u presudi *Boultif v. Switzerland* nisu bili potpuni i nisu obuhvatali kriterijume koji bi bili od značaja za utvrđivanje posledica do kojih proterivanje može dovesti u pogledu odnosa roditelja kojima se ova mera

³⁹ *Boultif v. Switzerland*, (application no. 54273/00) Judgment of 2 November 2001.

izriče i dece, došlo je do proširivanja kriterijuma. Sud je u predmetu *Uner v. The Netherlands*⁴⁰ kriterijumima ustanovljenim u presudi *Boultif v. Switzerland*, dodao kriterijume procenjivanja *najboljeg interesa dece, odnosno čvrstine društvenih, kulturnih i porodičnih veza sa zemljom u kojoj je podnosilac predstavke naseljen*. Kriterijum najboljeg interesa dece u praksi Evropskog suda najčešće se posmatra u senci roditeljskog prava.⁴¹ Činjenica da je sud u presudi *Uner v. The Netherlands* svrstao i ovaj kriterijum ukazuje nam na to da je sud prepoznao važan segment prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, i u predmetima koji se odnose na proterivanje stranaca. Pored kriterijuma koji se odnosi na najbolji interes dece, sud je u ovom predmetu dodao kriterijum po kojem treba da ceni nivo razvijenosti socijalnih, društvenih i porodičnih veza sa državom u kojoj je naseljen i koja mu izriče meru koja za posledicu ima udaljavanje sa teritorije države.

Primetno je da se najveći broj kriterijuma uspostavljenih u ove dve presude odnosi na potrebu svestranog razumevanja prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Samo dva kriterijuma odnose se na prirodu izvršenog dela, odnosno eventualnu opasnost koja može proizilaziti u vidu izvršenja novog krivičnog dela. Na takav način sud je počeo da u većoj meri sagledava posledice koje mogu biti izazvane u privatnom i porodičnom životu lica kome se ova mera izriče. Za razliku od kriterijuma koje je sud ustanovio u ove dve presude, uslovi za izricanje mere bezbednosti proterivanja stranca u KZ Republike Srbije, ne sadrže nijedan uslov koji bi zahtevao od suda da sagleda kakve posledice bi za poštovanje prava na privatan i porodičan život izazvalo izricanje mere bezbednosti proterivanje stranca. U nekim od sudskih presuda, sudovi su uzeli u obzir da je strani državljanin u braku sa domaćom državljanicom i da sa njom ima dete, dok u drugim predmetima to sudovi nisu uzimali kao kriterijum prilikom odlučivanja o izricanju ove mere bezbednosti.⁴²

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U pravnoj doktrini ističe se zaključak da je priroda mere bezbednosti proterivanje stranca difamantna, odnosno da težina ove krivične sankcije u svakom konkretnom slučaju zavisi od sadržine prava kojeg se neko lice lišava ili u kojem

⁴⁰ *Uner v. The Netherlands*, (application no. 46410/99) Judgment of 18 October 2006.

⁴¹ Veljko Vlašković, „Načelo najboljeg interesa deteta u porodičnom pravu“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2014, 172.

⁴² I. Vuković, *Krivično pravo, opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021, 534.

se ograničava.⁴³ Smatramo da načinom na koji je normirana u KZ Republike Srbije, zakonodavac nije u vidu imao da izricanjem ove mere bezbednosti može doći do značajnih poremećaja u privatnom i porodičnom životu stranog državljanina. Pored stranog državljanina, izricanje ove mere može pogoditi i članove njegove porodice, ali i različita druga lica sa kojima je strano lice bilo u odnosu. Uslovi za izricanje ove mere bezbednosti ne zahtevaju od suda da prilikom izricanja ove mere bezbednosti uspostavlja balans između prava država da sa svoje teritorije udalje stranog državljanina kako bi se time sprečilo izvršenje novih krivičnih dela i prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Shodno kriterijumima ustanovljenim u praksi Evropskog suda koji se odnose na odnos dva prava, a koji su prikazani u ovom radu moguće je da domaći sudovi prilikom izricanja ove mere bezbednosti povrede čl. 8. Evropske konvencije. Nedostatak preciznijih kriterijuma za izricanje ove mere bezbednosti može predstavljati uzrok mogućih zloupotreba prilikom njenog izricanja, kao i da do njenog izricanja dođe iako primenom iste neće postojati balans između prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i prava države da svojim merama zaštite nacionalnu odnosno javnu bezbednost.

ĐORĐE MARJANOVIĆ, LL.M.
Teaching assistant, Faculty of Law
University of Kragujevac

SECURITY MEASURE EXPULSION OF FOREIGNERS FROM THE COUNTRY AND THE RELATIONSHIP OF THIS SECURITY MEASURE TO THE RIGHT TO RESPECT PRIVATE AND FAMILY LIFE

Summary

This paper analyzes conditions for imposing a security measure, expulsion of a foreigner from the country, which is provided for in Art. 88 of the Criminal Code of the Republic of Serbia. Imposing this security measure can lead to various consequences in the life of the person to whom it was imposed. Depending on how long the foreign citizen stayed in the territory of the Republic of Serbia, what kind of professional or family ties he developed during his stay, this security measure can affect the continuation of the life of the foreign citizen in different ways. In order to determine whether there is a balance between the conditions for the imposition of this security measure and the right to respect for private and family life, in the paper we analyze the conditions for the imposition of this security measure, the way in which judicial practice and legal doctrine interpret the conditions for the imposition of the same, as well as individual views of the European Court of Human Rights,

⁴³ Z. Tomić, „Mjere bezbednosti u Jugoslovenskom krivičnom pravu“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1990, 473.

in which it was established which criteria the court must take into account when making a decision on the expulsion of foreigners who have been staying on the territory of a foreign country for a long period of time, and in order not to violate Art. 8 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Key words: security measure, expulsion of foreigner from the country, right to respect for private and family life, European convention on human rights

Literatura

- Avramović S., Stanimirović V., *Uporedna pravna tradicija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022.
- Bilten punoletnih učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji 2022*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022.
- Čok V., *Pravo na državljanstvo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999.
- Ćorović E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Emir Ćorović i SVEN Niš, Novi Pazar, 2015.
- Ćorović E., „Mera bezbednosti proterivanje stranca iz zemlje: neka pitanja i dileme“, *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, Beograd, 2015.
- Groenendijk K., „Long-term immigrants and the Council of Europe“, *The European Journal of Migration and Law*, No. 3, Vol. 1, 1999.
- Jovašević D., Stevanović Z., *Pravni aspekti izvršenja krivičnih sankcija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2007.
- Kreća M., *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2018.
- Paunović M., Krivokapić B., Krstić I., *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023.
- Soković S., *Izvršenje krivičnih sankcija*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu i Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Steinorth C., „*Uner v. The Netherlands: Expulsion of Long-Term Immigrants and the Right to Respect for Private and Family life*“, *Human Rights Law Review*, No. 1, Vol. 8, 2008.
- Stojanović Z., *Komentar Krivičnog zakonika: prema stanju Krivičnog zakonika od 1. decembra 2019. godine i prema stanju zakonodavstva od 15. maja 2022. godine*, Službeni glasnik, Beograd, 2022.
- Stojanović Z., *Krivično pravo – opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020.
- Stojanović Z., Škulić M., Delibašić V., *Osnovi krivičnog prava, krivično materijalno pravo, knjiga I*, Službeni glasnik, Beograd, 2018.
- Tomašević G., *Mjere sigurnosti u krivičnom pravu*, Pravni fakultet Univerziteta u Splitu, Split, 1986.

- Tomić Z., „Mjera proterivanja stranca iz zemlje kao krivična sankcija“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 36, 1988.
- Tomić Z., „Mjere bezbjednosti u Jugoslovenskom krivičnom pravu“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1990.
- Tripković M., „Renouncing criminal citizens: Patterns of denationalization and citizenship theory“, *Punishment & Society*, No. 2, Vol. 25, 2023.
- Vlašковиć V., „Načelo najboljeg interesa deteta u porodičnom pravu“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2014, 172.
- Vuković I., *Krivično pravo opšti deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021.

STRUČNI RAD

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341(082)

КОПАОНИЧКА школа природног права Слободан Перовић (36 ; 2023 ; Копаоник)

Међународни правни односи и правда : зbornик radova 36. susreta Копаонишке школе природног права - Slobodan Perović, Копаоник, 13. – 17. decembar 2023 : међународна научна конференција. Tom 1 = International legal relations and justice: proceedings of the 36th Meeting of Kopaonik school of natural law - Slobodan Perović, Копаоник, 13 - 17 December 2023 : international scientific conference. Vol. 1 / [glavni i odgovorni urednik, editor in chief Jelena S. Perović Vujačić]. - Beograd : Копаонишка школа природног права - Slobodan Perović, 2023 (Novi Sad : Futura). - 659 str. ; 24 cm

"Zbornik pred nama sadrži radove dostavljene za Trideset šesti Susret Копаонишке школе природног права – Slobodan Perović, pod stalnim naslovom 'Pravda i pravo – Posvećeno osnivaču Копаонишке школе природног права akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću', sa opštom temom ovogodišnjeg skupa 'Међународни правни односи и правда.'" --> predgovor. - Na vrhu nasl. str.: Universitas Iuris naturalis Cоpaonici. - Tiraž 500. - Str. 3-4: Predgovor / Jelena S. Perović Vujačić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-81956-18-2

ISBN 978-86-81956-22-9 (za izdavačku celinu)

a) Међународно право -- Зборници

COBISS.SR-ID 130237705